

mgr Kamila Pogorzelec

ORCID: 0000-0003-3964-6311

e-mail: kpogorzelec@ur.edu.pl

Instytut Nauk Prawnych

Uniwersytet Rzeszowski

Testament ustny w świetle projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 roku

Testimony attestation in the light of the draft act amending the civil code of 7 october 2022

Abstract

One of the most common forms of specific will in the Polish legal system is the oral will, regulated by Article 952 of the Civil Code. This form of declaration of the testator's will raises evidentiary problems in court practice. It is argued in doctrine that cases of forgery of oral wills are much more frequent than those of other wills. Hence, the draft amendment to the Civil Code Act in the version of 7 October 2022 proposes a significant change to the content of Article 952 of the Civil Code or even its repeal. The draft adopts the arguments in favour of changing the content of Article 952 of the Civil Code and stops at modifying the prerequisites guaranteeing the effectiveness of such a will and the ways of its establishment.

Keywords: principle, rule, heritage, heir, succession, Roman law, testament.

Streszczenie

Jedną z najczęściej występujących form testamentu szczególnego w polskim systemie prawnym jest testament ustny uregulowany w art. 952 Kodeksu cywilnego. Ta forma oświadczenia woli spadkodawcy przysparza problemy dowodowe w praktyce sądowej. W doktrynie podnosi się, że przypadki fałszowania testamentów ustnych są o wiele częstsze niż innych testamentów. Stąd, w projekcie zmiany ustawy Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 roku proponuje się istotną zmianę treści art. 952 k.c. lub nawet jego uchylenie. W projekcie przyjęto argumenty przemawiające za zmianą treści art. 952 k.c. i poprzestano na modyfikacji przesłanek gwarantujących skuteczność sporządzenia takiego testamentu oraz sposobów jego stwierdzenia.

Słowa kluczowe: zasada, reguła, dziedziczenie, dziedzic, spadek, prawo rzymskie, testament.

I

Celem przedmiotowego opracowania jest analiza instytucji testamentu ustnego jako przykładu testamentu szczególnego wskazanego w art. 952–955 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny¹ na podstawie projektu numer UD448, tj. projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 roku².

Jak podkreśla W. Borysiak³, testament ustny (art. 952 k.c.) jest najczęściej występującą w polskiej praktyce spadkowej formą testamentu szczególnego. Budzi on jednak rozliczne wątpliwości w orzecznictwie oraz jest przedmiotem wielu rozbieżnych wypowiedzi doktryny. Wskazuje się m.in. na częste przypadki fałszowania testamentów ustnych. Dlatego też w doktrynie zaczęły pojawiać się głosy za uchyleniem lub istotną zmianą treści art. 952 k.c.⁴. Spowodowało to, że w toku prac Zespołu Prawa Spadkowego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego nad wstępnym projektem przepisów nowego Kodeksu cywilnego odnoszących się do formy testamentu kwestia zachowania testamentu ustnego wywołała kontrowersje.

Także powyższy projekt wskazuje, że fałszowanie testamentów ustnych stanowi poważny problem dla zachowania ważności, a przede wszystkim legalności rozrządzenia ostatniej woli testatora. Według projektodawcy ta forma ostatniego oświadczenia woli stanowi źródło problemów dowodowych w postępowaniu sądowym, gdzie jak wskazuje doktryna, przypadków fałszowania testamentów ustnych zdaje się być o wiele więcej niż innych testamentów. W projekcie zaproponowana została zmiana art. 952 k.c. oraz alternatywnie – jego uchylenie, jednakże przyjęte zostały argumenty uzasadniające zmianę treści art. 952 k.c. poprzez modyfikację go w zakresie przesłanek mających zapewnić gwarancję skuteczności tego typu testamentu, a także sposobów jego stwierdzenia.

Omawiany projekt odnosi się także do innych testamentów szczególnych przyjętych przez prawo takich jak podróżny i wojskowy. W projekcie podniesione zostało marginalne znaczenie testamentu podróżnego z uwagi na okoliczności jego ustanowienia oraz stwierdzenia ważności, a także użyto stwierdzenia, że testament wojskowy pozostaje martwą instytucją.

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1610) (dalej jako: k.c.).

² Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 r., <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-kodeks-cywilny> (dalej jako: projekt).

³ W. Borysiak, *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2021, s. 19–20.

⁴ M. Maciejewska-Szałas [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2023, art. 952.

W niniejszym artykule autorka skupi się jedynie na testamentach ustnych. Postara się odpowiedzieć na pytanie, czy projektowane zmiany ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny mogą pozytywnie wpłynąć na kwestie związane z fałszowaniem testamentów ustnych. Artykuł rozpocznie się od krótkiego wprowadzenia historycznego, bowiem z rozwiązań przyjętych w prawie rzymskim odnośnie do rozporządzeń testamentowych, korzysta nie tylko polskie ustawodawstwo, ale także czynią to inne nowożytnie kodyfikacje europejskie, inspirowane tradycją prawa rzymskiego.

II

Prawo spadkowe jako odrębna dziedzina rozwijała się systematycznie przez cały okres trwania państwa rzymskiego. Definicję pojęcia „testament”, można odnaleźć między innymi w Instytucjach justyniańskich:

I.2,10 pr.: *Testamentum ex eo appellatur quod testatio mentis est*⁵.

Powyższy fragment wskazuje, że testament pochodzi od słów *testatio mentis*, gdzie za sprawą Parafrazy Teofila przyjmuje się, iż słowo *mens* oznacza wolę:

Theoph. 2,10 pr.: *Testamentum dicitur apud Romanos inde nosis originem duccens quod testatio mentis sit, testimonium enim defuncti voluntatis on se cintinet*⁶.

W etymologicznej definicji testamentu użyte zostało wyrażenie *testatio mentis* uzasadniając tym samym, że testament zawiera wolę zmarłego, słowami *enim defuncti voluntatis on se cintinet*⁷. Z kolei pojęcie jakim jest *testatio*, występujące z przydawką *mentis* i determinującą jej znaczenie, wskazuje, że wyrażenie *testatio mentis* oznacza świadectwo bądź oświadczenie, co pozwala na przyjęcie jednoznacznej definicji *testatio mentis* jako oświadczenie woli⁸.

Legalna definicja testamentu w prawie justyniańskim została oparta na *Pandectae* Modestyna:

D. 28,1,1 (*Modestinus libro secundo pandectarum*): *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit*⁹.

Powyższa definicja podana przez Modestyna wskazuje, że testament jest zgodnym z prawem oświadczeniem woli dotyczącym tego co ktoś chce, aby się

⁵ I. 2,10 pr.

⁶ Theoph. 2,10 pr.

⁷ S. Kursa, *Testator i formy testamentu w rzymskim prawie justyniańskim*, Warszawa 2017, s. 28.

⁸ *Ibidem*, s. 28.

⁹ D. 28,1,1.

wydarzyło po jego śmierci. Podobnie zresztą wskazywał Ulpian, w klasycznej definicji testamentu.

Ulp. 20,1: *Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio in id sollemniter facta, ut post mortem nostram valeat*¹⁰.

Ulpian, używając słowa *sollemniter* określił testament jako oświadczenie woli dokonane z zachowaniem przewidzianych prawem wymogów formalnych, celem stwierdzenia ważności po śmierci testatora¹¹. Istnieje przypuszczenie, że w oryginalnej definicji testamentu wskazywana przez Modestyna była identyczna jak definicja Ulpiana, jednakże z uwagi na fakt, iż Modestyn był uczniem Ulpiana i powtarzał słowa swojego mistrza, w Digestach jego słowa zostały zmodyfikowane tak, aby móc rozróżnić pojęcie testamentu wskazywane przez obydwu jurystów, dlatego też kompilatorzy prawa justyniańskiego oczyścili definicję Modestyna z części klasycznych wymogów¹².

Prawo justyniańskie determinowało pojęcie testamentów zwyczajnych, które dotyczyły przede wszystkim formy testamentowej powszechnie dostępnej dla obywateli rzymskich i sporządzanych na podstawie przepisów prawa cywilnego. Zwyczajnymi formami testamentów były pisemny (*testamentum tripertitum*) oraz ustny (*testamentum per nuncupationem*), któremu poświęcę uwagę w dalszej części niniejszego artykułu.

Testament nunkupacyjny swoją genezą sięga do epoki klasycznej, w której to formą rozporządzenia ostatniej woli była możliwość ustanowienia testamentu mancypacyjnego, w sposób ustny, którego istotą było ustanowienie dziedzica (*nuncupatio heredis*). Podstawą do przyjęcia początku ustanowienia takiej formy testamentu zdaje się być wzmianka dokonana przez Swetoniusza w *Vita Horati*, wskazująca na zdarzenie, w którym Horacy będąc ciężko chorym, ustanowił ustnie swoim dziedzicem cesarza Augusta¹³. Ponadto, jak wskazuje A. Guarino taki testament istniał przez cały okres prawa klasycznego. Umieszczone w Digestach

¹⁰ I. 1,10 pr.

¹¹ S. Kursa, *Testator i formy testamentu...*, op. cit., s. 30.

¹² P. Vocci, *Diritto ereditario Romano*, Vol. 2, *Parte speciale. Successione ab intestato. Successione testamentaria*, Milano 1963, s. 83; B. Biondi, *Successione testamentaria. Donazioni*, Milano 1943, s. 83; H. Krüger, *Testamenti factio*, ZSS53/1933, s. 251; R. Monier, *Manuel élémentaire de droit Romain*, t. 1, Paris 1943, s. 463; B. Biondi, *Successione testamentaria...*, op.cit., s. 84; P. Voci, *Diritto ereditario Romano*, Vol. I, *Introduzione, Parte generale*. Milano, 1967, s. 387; L. Monaco, *Hereditas e mulieres. Riflessioni in tema di capacità an Antico e dalla necessità ad oggi della gifura notarile*, SDHI 77/2011, s. 129; B. Albanese, *Le persone nel diritto privato Romano*, Palermo 1979, s. 19.

¹³ A. Guarino, *La forma orale e la forma scritta nel testamento Romano [w:] Studi in onore di Pietro de Francisci*, t. 2, Milano 1956, s. 64.

fragmenty pochodzące z początków pryncypatu stwierdzają, że praktykę ustnego sporządzania testamentu znano już w epoce klasycznej.

D. 28,1,25 (*Iavolenus libro quinto ex posterioribus Labeonis*): *Si is, qui testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, priusquam secundos exprimeret heredes, obmutuisset, magis coepisse eum testamentum facere quam fecisse Varus digestorum libro primo Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret voluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes pronuntiare: ego nec Servium puto aliud sensisse*¹⁴.

W powyższym fragmencie Jawolen wskazuje, że testator ustnie wskazał swoich pierwszych dziedziców i zamilkł. Opisywane okoliczności stanowią, że testator w ostatnich chwilach swojego życia sporządził testament ustny tj. ustnie wskazał swoich dziedziców¹⁵.

Obecność testamentu ustnego potwierdza również reskrypt cesarza Gordiana III z 242 roku, uwzględniony w kodeksie Justyniana.

C. 6,11,2,1 (*Gordianus*): *Verum si eundem numerum adfuisse sine scriptis testamento conditio doceri potest, iure civili testamentum factum videri ac secundum nuncupationem bonorum possessionem deferri explorati iuris est*¹⁶.

Cesarz, jak wskazuje na to w powyższym fragmencie, uznał, że testament sporządzony ustnie z udziałem świadków w takiej samej liczbie jak wymagało prawo pretorskie, jest testamentem sporządzonym według prawa cywilnego i stanowi podstawę do udzielenia *bonorum possessio secundum nuncupationem*¹⁷.

Niemniej, w 439 roku cesarz Teodozjusz II na mocy swojej konstytucji wprowadził nowe zasady sporządzania testamentów, w szczególności testamentu nuncupacyjnego (NT 16,6), których to zasad recepcji dokonał Justynian i wyjaśnił w ten sposób:

I.2,10,14: *Sed haec quidem de testamentis quae in scriptis confi ciuntur. Si quis autem voluerit sine scriptis ordinare iure civili testamentum, septem testibus adhibitis et sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure civili firmiter constitutum*¹⁸.

Konstytucja Teodozjusza (NT 16,6) została recypowana w kodeksie Justyniana, i wydaje się być kluczowym tekstem, który określa sposób sporządzenia testamentu ustnego.

¹⁴ D. 28,1,25.

¹⁵ A. Guarino, *La forma orale e la forma scritta nel testamento Romano* [w:] *Studi in onore...*, *op. cit.*, s. 62–63.

¹⁶ C. 6,11,2,1

¹⁷ B. Biondi, *Successione testamentaria...*, *op. cit.*, s. 51.

¹⁸ I.2,10,14.

C. 6,23,21,4 (*Theodosius, Valentinianus*): *Per nuncupationem quoque, hoc est sine scriptura, testamenta non alias valere sancimus, nisi septem testes, ut supra dictum est, simul uno eodemque tempore collecti testatoris voluntatem ut testamentum sine scriptura facientis, audierint*¹⁹.

Zwrot *per nuncupationem* wskazuje na sposób działania testatora przy dokonywaniu czynności sporządzenia testamentu. Rozrządzenie na wypadek ostatniej woli odbywało się w drodze uroczystego oświadczenia woli, które miało być usłyszane przez świadków. Nunkupacja zawierała w sobie nie tylko ustanowienie dziedzica, ale i także inne dyspozycje składające się na całość treści ostatniej woli testatora.

D. 28.1,21 pr. (*Ulpianus libro secundo ad Sabinum*): *Heredes palam ita, ut exaudiri possunt, nuncupandi sint: licebit ergo testanti vel nuncupare heredes vel scribere: sed si nuncupat, palam debet. Quid est palam? Non utique in publicum, sed ut exaudiri possit: exaudiri autem non ab omnibus, sed a testibus: et si plures fuerint testes adhibiti, sufficit sollemnem numerum exaudire*²⁰.

Powyższy tekst wskazuje, że w przypadku, gdy testator decyduje się na ustanowienie dziedzica w sposób ustny, to obowiązany jest jednocześnie do złożenia oświadczenie woli *palam*, co oznacza, iż oświadczenie woli odbywać się musi jawnie, wobec zgromadzonych świadków. Konieczne jest, aby został usłyszany, jednakże nie było potrzeby, by usłyszeli je wszyscy obecni przy sporządzaniu testamentu, a wyłącznie wezwani świadkowie²¹.

Recypowana przez cesarza Justyniana konstytucja Konstancyjna II nie nakazywała w żaden sposób, by oświadczenie woli testatora odbywało się w jakiś szczególny sposób, nadto Justynian w konstytucji z 528 roku dokonał zniesienia wszelkich formalności słownych²². Prawo justyniańskie określało jednak formę *ad solemnitatem* testamentu nukupacyjnego poprzez konieczność obecności siedmiu świadków przy jego sporządzaniu:

C.6,23,21,4 *Per nuncupationem quoque, hoc est sine scriptura, testamenta non alias valere sancimus, nisi septem testes, ut supra dictum est, simul uno eodemque tempore collecti testatoris voluntatem ut testamentum sine scriptura facientis, audierint*²³.

Powodem do tego typu wymogu, tj. udziału siedmiu świadków była prawdopodobnie wola Justyniana, która zmierzała do tego, by każdy sporządzony

¹⁹ C. 6,23,21,4.

²⁰ D. 28,1,21 pr.

²¹ S. Kursa, *Testator i formy testamentu...*, op. cit., s. 167.

²² *Ibidem*, s. 167.

²³ C.6,23,21,4.

testament spełniał wymogi do udzielenia *bonorum possessio*²⁴. Nadto, w Nowelach Justyniana z 541 roku ustalono, że w przypadku, gdy testator wyrazi wolę, by uprzednio sporządzony testament nunkupacyjny stracił ważność, konieczne było, by zakomunikował to osobiście siedmiu świadkom i w ich obecności przedstawił nowe rozrządzenia spadkowe.

Nov. 107,2 *Hoc enim concedimus ei agere, hoc ipsum expressim significantem sub praesentia testium septem, quia etsi fecit quandam talem voluntatem, non tamen valere eam ulterius vult, sed rursus vult aliam facere. Et hanc aut in testamento perfecto faciat omnia testamentorum habente signa, aut in non scripta perfecta voluntate videri eum defunctum esse, prioribus infirmis factis ex secunda eius secundum perfectum testamentum aut voluntatem dispositione*²⁵.

Do świadków towarzyszących testatorowi podczas sporządzania testamentu nunkupacyjnego stosowano przepisy dotyczące świadków testamentowych, z tą jednak uwagą, by jego słuch był dobry, gdyż odgrywał bardzo ważną rolę²⁶.

III

Zestawiając powyżej omówione rzymskie regulacje prawne dotyczące testamentu, w szczególności ustnego, ze współcześnie obowiązującym prawem, można stanowczo stwierdzić, że istnieje bezpośrednia korelacja pomiędzy ich strukturami. Testament w świetle k.c. jest czynnością prawną jednostronną, na wypadek śmierci, nie skierowaną do oznaczonego adresata, odwoalną, osobistą, wymagającą pełnej zdolności do czynności prawnych, formalną, w której spadkodawca rozrządza majątkiem oraz reguluje pewne inne stosunki prawne²⁷. Dyspozycja art. 952 determinuje ustanowienie testamentu ustnego poprzez możliwość oświadczenia przez spadkodawcę ostatniej woli ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków²⁸. Zarówno wtedy, jak i dziś dokonuje się ustnego ustanowienia spadkobierców przy jednoczesnym udziale osób trzech. Różnicą jest jedynie liczba przywoływanych do tej czynności świadków.

Projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 roku przewiduje zwiększenie rygoru wobec przepisów odnoszących

²⁴ J. Stolarek, *Testament ustny (testamentum nuncupativum) w wybranych komentarzach Bartolusa de Saxoferrato i Baldusa de Ubaldis*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013, t. LXV, z. 2, s. 330.

²⁵ Nov, 107, 2.

²⁶ S. Kursa, *Testator i formy testamentu...*, *op. cit.*, s. 169.

²⁷ M. Niedośpiał, *Zagadnienia ogólne testamentu w polskim prawie cywilnym*, redakcja naukowa Kraków/Poznań 1993, s. 13.

²⁸ Art. 952 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny.

się do testamentu ustnego poprzez zawężenie przesłanek do jego sporządzenia, a także skracając termin do stwierdzenia treści testamentu ustnego, celem zwiększenia bezpieczeństwa i wiarygodności testamentów ustnych. Dlatego proponowane jest również wprowadzenie obowiązku wskazania w piśmie stwierdzającym treść testamentu okoliczności jego sporządzenia oraz ograniczenie kręgu osób stwierdzających jego treść²⁹.

W omawianym projekcie zaproponowana została szczególnie istotna jest zmiana przesłanek umożliwiających sporządzenie testamentu ustnego. Projektodawca wskazał, że „już sama ta zmiana powinna istotnie przyczynić się do ograniczenia podejmowanych prób fałszowania testamentów ustnych”³⁰. W obecnym brzmieniu art. 952 § 1 k.c. sporządzenie testamentu ustnego możliwe jest w przypadku, gdy istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo skutek szczególnych okoliczności, w których zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. Z uwagi na subiektywne ujęcie przesłanki określonej jako „obawa rychłej śmierci”³¹, obowiązujące przepisy stwarzają dla nieuczciwych możliwość ingerencji w wolę testatora, gdyż przesłanka ta daje pokaźną dowolność w stosowaniu tej formy testamentu co i w istocie neguje jego formę jako testamentu szczególnego. Powyższe zagadnienie zdaje się być dyskusyjne, gdyż przesłanki sporządzenia takiego testamentu mogą być interpretowane w dwójaki sposób: subiektywny lub obiektywny³².

Proponowany art. 952 § 1 k.c. łączy dotychczas obowiązujące przesłanki sporządzania testamentu ustnego i uzupełnia je w szczególną okoliczność, jaką jest nieprzewidziane ich wystąpienie: „spadkodawca będzie mógł oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków, jeżeli skutek szczególnych i nagłych okoliczności, uzasadniających obawę rychłej śmierci spadkodawcy, zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub nadmiernie utrudnione”³³.

Projekt zwraca uwagę na konieczność dokonania obiektywnej oceny obawy wystąpienia przesłanki rychłej śmierci ze względu na zaistnienie szczególnych i nagłych okoliczności, które swoje zewnętrzne pochodzenie mają stosunku

²⁹ Opinia dra hab. Piotra Marcina Wiórka, LL.M., prof. UW r z 28 grudnia 2022 roku o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów, RL.461.29/2022.

³⁰ Uzasadnienie projektu, s. 3.

³¹ *Ibidem*, s. 4.

³² B. Kucia, *Przesłanka „istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy” – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, Rej. 2012, nr 12, s. 87–110.

³³ Uzasadnienie projektu, s. 3; W. Borysiak, *Sporządzenie testamentu ustnego przez osobę pozostającą w zamiarze samobójczym – komentarz*, MOP 2007, nr 18, s. 1027.

do spadkodawcy, co z kolei wyłącza jej subiektywizację. Jak wskazuje się w literaturze podmiotu, sama granica między „obawą śmierci” a „obawą rychłej śmierci” jest niewyraźna, zatem istotna musi być tutaj ocena lekarzy, którzy przy pomocy kryteriów medycznych są w stanie określić prawdopodobny „czas umierania” osoby hospitalizowanej³⁴. Dzięki temu nowe regulacje prawne dotyczące testamentu ustnego będą realizowały koncepcję tzw. obiektywnej obawy rychłej śmierci³⁵.

Choć w przywołanych przepisach prawa rzymskiego nie został wskazany konkretny termin na sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego, to współcześnie polskie prawo cywilne reguluje tę kwestię w art. 952 § 2 k.c.: „Treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie albo wszyscy świadkowie”³⁶. Obowiązujący obecnie art. 952 § 2 k.c. przewiduje roczny termin na sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego, który liczony jest od daty złożenia oświadczenia spadkodawcy. Natomiast zgodnie z art. 952 § 3 k.c.: „W wypadku gdy treść testamentu ustnego nie została w powyższy sposób stwierdzona, można ją w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku stwierdzić przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem. Jeżeli przesłuchanie jednego ze świadków nie jest możliwe lub napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd może poprzestać na zgodnych zeznaniach dwóch świadków”³⁷.

Przepis następny ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny, tj. art. 952 § 3 k.c., przewiduje, że w przypadku, gdy treść testamentu ustnego nie została stwierdzona pismem, o którym mowa w artykule poprzedzającym, można ją stwierdzić w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku. Według projektodawcy powyższe terminy (na sporządzenie pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego bądź do ustalenia jego treści przed sądem) wywołują dużo problemów praktycznych i budzą wiele wątpliwości w doktrynie prawa spadkowego³⁸. Na przedmiotowy problem należy spojrzeć dwójako, ponieważ z jednej strony wskazane w ustawie terminy mogły powodować utrudnienie ustalenia

³⁴ S. Niemczyk, A. Łazarska, *Prawno-medyczna wykładnia „obawy rychłej śmierci” jako przesłanka ważności testamentu ustnego*, PiM 2007, nr 2, s. 97.

³⁵ Uzasadnienie projektu, s. 4.

³⁶ Art. 952 § 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

³⁷ *Ibidem*, art. 952 § 3.

³⁸ B. Kucia, *Skutki niedopełnienia wymagań dotyczących stwierdzenia treści testamentu ustnego* (art. 952 § 2–3 k.c.), TPP 2013, nr 2, s. 7–30.

ostatniej woli spadkodawcy z powodu upływu czasu, który powodował problemy z pamięcią świadków co do treści testamentu i jego postanowień, natomiast praktyka wykazała, że pamięć osób przybranych była jeszcze bardziej zawodna niż zakładano. Proponowane zmiany w zakresie modyfikacji art. 952 k.c. oparte są m.in. na twierdzeniu, iż trudno wymagać od świadków „ciągłej gotowości do składania oświadczeń odnośnie do treści testamentu [...]”, a „instytucja stwierdzenia treści testamentu ustnego pełni funkcję dowodową w zakresie samego faktu sporządzenia testamentu, jak i poświadczenia jego treści”³⁹.

Konkludując, zasadne jest zatem stwierdzenie, że upływ czasu osłabia wartość dowodu z pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego, skoro świadek ma możliwość sporządzenia go w ciągu roku od złożenia oświadczenia przez spadkodawcę⁴⁰. W projektowanych przepisach zauważalne jest skrócenie wskazanych powyżej terminów wynikających z art. 952 k.c., co – jak twierdzi Projektodawca – ma przyczynić się do stwierdzenia „o wiele bardziej dokładnego oświadczenia woli testatora aniżeli przy poprzedniej regulacji”⁴¹. Jak podkreślone zostało w uzasadnieniu projektu, „krótsze okresy, w których dopuszcza się spisanie pisma, pozwalają zakładać o wiele większą dokładność oświadczenia z użyciem w treści dokumentu słów, których użył spadkodawca, a także – uwzględniając doświadczenie życiowe – pozwalają oczekiwać, że zachowane będą, co do istoty, rozrządzenia poczynione przez spadkodawcę. Zmiany te powinny doprowadzić do możliwie najpełniejszego odzwierciedlenia treści oświadczenia spadkodawcy”⁴².

Wprowadzając w życie powyższe założenia projektowe, znacznie zostanie skrócony czas, w którym możliwe będzie spisanie treści oświadczenia woli spadkodawcy. Projektowany art. 952 § 2 k.c. będzie przewidywał nie roczny, a miesięczny termin na dokonanie stwierdzenia treści testamentu, natomiast art. 952 § 3 k.c. skraca termin na stwierdzenie treści testamentu ustnego przed sądem, z sześciu miesięcy do trzech.

Ciekawym problemem wynikającym z obecnie obowiązującej wzajemnej relacji art. 952 § 2 oraz 3 k.c. jest pytanie, czy sporządzenie przez świadków pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego możliwe jest tylko za życia testatora, a po otwarciu spadku jedynym dopuszczalnym sposobem jest ustalenie treści testamentu na podstawie zeznań świadków złożonych przed sądem, czy też dopuszczalne jest sporządzenie pisma także po otwarciu spadku, o ile został

³⁹ Uzasadnienie projektu, s. 5, 6.

⁴⁰ A. Gałakan-Halicka, *Stwierdzenie treści testamentu ustnego*, MOP 2004, nr 16, s. 739.

⁴¹ Uzasadnienie projektu, s. 5.

⁴² *Ibidem*, s. 6.

zachowany roczny termin dla sporządzenia pisma. W orzecznictwie sądów powszechnych oraz doktrynie zdecydowanie dominuje ten drugi pogląd⁴³. Jak stanowi chociażby postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 sierpnia 2018 roku (sygn. akt II CK 20/02) „W zasadzie dopiero po złożeniu oświadczenia ostatniej woli przez testatora można sporządzić pismo stwierdzające treść testamentu ustnego. Pismo to powinno być prawidłowo sporządzone zarówno od strony formalnej, tj. jeżeli chodzi o zachowanie terminu rocznego od chwili złożenia oświadczenia przez testatora, podanie miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, złożenie wszystkich wymaganych podpisów, jak i materialnej, czyli z zachowaniem jasności treści, zgodności treści pisma z oświadczeniem woli testatora”⁴⁴.

Projektowany art. 952 § 3 k.c., w pierwszym zdaniu, proponuje, że „Jeżeli treść testamentu ustnego nie została stwierdzona w sposób określony w § 2 przed otwarciem spadku, można ją stwierdzić w ciągu trzech miesięcy od otwarcia spadku, przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem”. W przypadku zastąpienia obowiązującego obecnie przepisu art. 952 § 3 k.c. rozwiane zostaną wszelkie wątpliwości dotyczące stwierdzenia treści testamentu ustnego poprzez sporządzenie pisma zgodnie z dyspozycją art. 952 § 2 k.c., gdyż wskazane będzie, że powyższa czynność możliwa jest tylko za życia spadkodawcy, natomiast po jego śmierci, tj. po otwarciu spadku, jedynym dopuszczalnym sposobem ustalenia treści testamentu ustnego jest jego stwierdzenie przed sądem przez zgodne zeznania świadków⁴⁵.

Projektowany art. 952 k.c. wprowadza wymóg przedstawienia w piśmie stwierdzającym treść testamentu ustnego szczególnych i nagłych okoliczności uzasadniających obawę rychłej śmierci testatora. W uzasadnieniu projektu wskazane zostało, że „sam opis sytuacji może dawać następnie wskazówki sądowi weryfikującemu fakt i przesłanki testowania ustnego, co do oceny zaistnienia okoliczności mających stanowić uzasadnienie dla takiej formy rozrządzenia”⁴⁶. Powyższa zmiana treści art. 952 k.c. zmierza „do uczynienia faktu i przesłanek sporządzenia testamentu ustnego weryfikowalnymi w większej mierze niż dotychczas”⁴⁷. Projektodawca rekomenduje wprowadzenie zmiany we wskazanym przepisie, gdyż posłuży to także do ograniczenia kręgu osób stwierdzających za

⁴³ S. Wójcik, F. Zoll [w:] B. Kordasiewicz, *System Prawa Prywatnego*. Tom 10: *Prawo spadkowe*, wyd. 3, Legalis, Warszawa 2015, s. 382.

⁴⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2003 r. II CK 20/02.

⁴⁵ Opinia dra hab. Piotra Marcina Wiórka, LL.M., prof. UW r. z 28 grudnia 2022 roku o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny..., *op.cit.*

⁴⁶ Uzasadnienie projektu, s. 5.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 5.

pomocą pisma treść testamentu ustnego. W projektowanym art. 952 § 2 k.c. nie została przewidziana możliwość spisania treści testamentu ustnego w piśmie stwierdzającym przez osobę trzecią, gdyż jak wskazano w uzasadnieniu: „Zakłada się, że zazwyczaj osoby będące świadkami testamentu będą jednocześnie świadkami nagłej i szczególnej okoliczności, która uzasadniała obawę rychłej śmierci i to ich wrażenia powinny znaleźć odzwierciedlenie we wskazaniu takiej sytuacji, zawartym w piśmie stwierdzającym treść testamentu ustnego. Nawet jeśli sami świadkowie testamentu nie będą świadkami takich okoliczności, to wiedzę o nich mogą zaczerpnąć od osób trzecich, względnie samego spadkodawcy, który przecież musi być zdolny do przekazania informacji drugiej osobie. Nawet jeśli dostępna dla świadków wiedza ogranicza się do faktu stanu zdrowia osoby testującej (np. znalezienie testatora w mieszkaniu w stanie obiektywnie zagrażającym życiu), to opis tych okoliczności, w powiązaniu ze stwierdzonym w toku postępowania stanem zdrowia i możliwymi jego przyczynami, z reguły będzie pozwalał na ocenę co do przyczyny stanu zdrowia, a w konsekwencji również jej nagłości i szczególności. Zbędne jest w tym względzie angażowanie w sporządzenie takiego pisma osoby trzeciej”⁴⁸.

IV

Podsumowując przytoczone powyżej rozważania dotyczące projektowanych zmian art. 952 k.c. należy z całą stanowczością stwierdzić, że problematyka związana z ustanawianiem testamentów ustnych towarzyszy prawnikom już od stuleci. Tworzenie się przepisów dotyczących samej formy ustnego oświadczenia woli testatora przez wieki doprowadziło do kolejnej, można powiedzieć, reformy prawa spadkowego. Omawiane w niniejszym artykule proponowane zmiany art. 952 k.c. stanowią podtrzymanie tradycji rzymskiej i prawa rzymskiego w obowiązującym współcześnie prawie spadkowym, a także ich pielęgnowanie poprzez dokonywanie kolejnych prób udoskonalania prawa, którego początki sięgają starożytności. Biorąc pod uwagę rys historyczny testamentów ustnych, projektowane zmiany należy ocenić pozytywnie, gdyż nowe przepisy podkreślają wyjątkowy charakter testamentów szczególnych, w tym ustnych. Zarówno dla starożytnych Rzymian, jak i dla ludzi współczesnych prawo spadkowe stanowi nie tylko ważny dział prawa cywilnego, lecz w szczególności dotyczy stosunków majątkowych i społecznych wśród obywateli. Problematyka spadkobrania

⁴⁸ Opinia dra hab. Piotra Marcina Wiórka, LL.M., prof. UWr z dnia 28 grudnia 2022 roku o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny..., *op.cit.*

jest i była szczególnie ważna, także z uwagi na doniosłość relacji pomiędzy spadkodawcą a jego dziedzicami, stąd też należy uznać, że projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 roku przewiduje pozytywne rozwiązania dla prawa spadkowego.

W ocenie autorki niniejszego opracowania projektowane zmiany mogą w znacznym stopniu przyczynić się do umniejszenia możliwości fałszowania testamentów ustnych. Po pierwsze, zmiana terminu w zakresie stwierdzenia treści testamentu z terminu rocznego na trzymiesięczny, a także terminu na stwierdzenie treści testamentu ustnego przed sądem, z sześciu miesięcy do trzech pozytywnie wpłynie na realizację ostatniej woli spadkodawcy, z uwagi na świeżość zapamiętanych informacji przez świadków testamentowych. Powyższe pozwoli zapobiec ewentualnym przekształceniom czy modyfikacjom treści testamentu ustnego. Następnie, wprowadzenie zaproponowanych w projekcie zmian w zakresie stwierdzenia treści testamentu, zgodnie z dyspozycją wskazaną w art. 952 § 2 k.c., stanowiącą, że powyższa czynność możliwa jest tylko za życia spadkodawcy. W przypadku braku takiej możliwości, tj. po śmierci testatora, jedynym dopuszczalnym sposobem ustalenia treści testamentu ustnego będzie jego stwierdzenie przed sądem przez zgodne zeznania świadków, co w całości rozwiąże problematykę występującą w doktrynie w kwestii pytania czy sporządzenie przez świadków pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego możliwe jest tylko za życia testatora.

Bibliografia

- Albanese B., *Le persone nel diritto privato Romano*, Palermo 1979.
- Biondi B., *Successione testamentaria. Donazioni*, Milano 1943.
- Borysiak W., *Sporządzenie testamentu ustnego przez osobę pozostającą w zamiarze samobójczym – komentarz*, MOP 2007, nr 18.
- Borysiak W., *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2021.
- Gałakan-Halicka A., *Stwierdzenie treści testamentu ustnego*, MOP 2004, nr 16.
- Guarino A., *La forma orale e la forma scritta nel testamento Romano* [w:] *Studi in onore di Pietro de Francisci*, t. 2, Milano 1956.
- Krüger H., *Testamenti factio*, ZSS53/1933.
- Kucia A., *Prześlanka „istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy” – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, Rej. 2012, nr 12.
- Kucia B., *Skutki niedopełnienia wymagań dotyczących stwierdzenia treści testamentu ustnego (art. 952 § 2–3 k.c.)*, TPP 2013, nr 2.
- Kursa S., *Testator i formy testamentu w rzymskim prawie justyniańskim*, Warszawa 2017.
- Maciejewska-Szałas M., *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2023, art. 952.

- Monaco L., *Hereditas e mulieres. Riflessioni in tema di capacità an Antico e dalla nesessità ad oggi della gifura notarile*, SDHI 77/2011.
- Monier R., *Manuel élémentaire de droit Romain*, t. 1, Paris 1943.
- Niedośniał M., *Zagadnienia ogólne testamentu w polskim prawie cywilnym*, redakcja naukowa Kraków/Poznań 1993.
- Niemczyk S., Łazarska A., *Prawno-medyczna wykładnia „obawy rychłej śmierci” jako przesłanka ważności testamentu ustnego*, PiM 2007, nr 2.
- Stolarek J., *Testament ustny (testamentum nuncupativum) w wybranych komentarzach Bartolusa de Saxoferrato i Baldusa de Ubaldis*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013, t. LXV, z. 2.
- Voci P., *Diritto ereditario Romano*, Vol. I, *Introduzione, Parte generale*, Milano 1967.
- Vocci P., *Diritto ereditario Romano*, Vol. 2, *Parte speciale. Successione ab intestato. Successione testamentaria*, Milano 1963.
- Wójcik S., Zoll F. [w:] B. Kordasiewicz, *System Prawa Prywatnego*. Tom 10: *Prawo Spadkowe*, wyd. 3, Warszawa 2015.

Akty prawa

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1360 ze zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2003 r. II CK 20/02.

Wykaz skrótów

- C. – Kodeks Justyniana (*Codex Iustinianus*)
- D. – Digesta Justyniana (*Digesta Iustiniani*)
- G. – Instytucje Gaiusa
- I. – Instytucje Justyniana (*Institutiones Iustiniani*)
- Nov. – *Novellae Iustiniani*
- Theoph. – *Institutionum graeca paraphrasis Th eophilo Antecessori vulgo tributa*
- Ulp. – *Ulpiani liber singularis regularum*
- CPH – Czasopismo Prawno-Historyczne
- PiM – Prawo i Medycyna
- Rej. – RejentSDHI – *Studia et documentaria historiae et iuris*
- ZSS – *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*

Inne

Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny w wersji z dnia 7 października 2022 r.

Opinia dra hab. Piotra Marcina Wiórka, LL.M., prof. UWr z 28 grudnia 2022 r. o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów, RL.461.29/2022.